

Ingvar Carlsson, de visioner

| av Anders Björnsson

Ingvar Carlsson vill i sina memoarer framstå som en anspråkslös pragmatiker, snarare än en eldande visionär. Han fruktade de stora greppens politik. Är det därför han talar så tyst om den epokgörande reträtten från ATP-systemet?

INGVAR CARLSSON tycker om att gå i svampskogen och att vandra längs fjällvidderna. En gång i tiden var han en duktig handbollsspelare och det sägs att han sällan missar Elfsborgs matcher i Allsvenskan. Som statsminister tog han gärna sin tillflykt till Gotland för att kunna samla tankarna i det fria – det var också där, i en tallbacke på den egna stugtomten, som han en sensommardag 1995 bestämde sig för att lämna sina ämbeten och den aktiva politiken.

Detta är vad man skulle kunna kalla politisk ikonografi. Så vill en före detta socialdemokratisk politiker i ledande ställning bli porträtterad och ihågkommen. Han söker sig till naturen när han märker att han håller på att gå i väggen och han utnyttjar något som en försvarare av det svenska välfärdssystemet verkligen kan känna sig stolt över: allemansrätten, den jämlika tillgången till skog och mark, till det som är basalt i tillvaron. Han håller sig i form genom att spela tennis – fast plötsligt brister hälsenan – och ibland, men bara ibland, slår han upp en kall pilsner eller blandar sig en gin och tonic efter en särskilt ansträngande arbetsdag.

Det märks tydligt att Ingvar Carlsson uppfattar sig som ett med det samhälle han verkar i. Han vill egentligen inte ha det så mycket annorlunda. Det mesta han ser omkring sig inger honom tillförsikt och inre styrka; är det något som brister så är det den egna förmågan och klarsynen. I andra delen av sina memoarer, *Så tänkte jag. Politik & dramatik* (Hjalmarson & Högberg, 666 s), ger han några nycklar till varför det just därför kan gå på tok, exempelvis i den ekonomiska politiken. Socialdemokraterna är dåliga på att strama åt när det går bra, som i slutet av 1960-talet och då lånekarusellen snurade som värst under senare delen av 80-talet, men bra på att bekämpa kriser. Med de borgerliga partierna, inte så ofta prövade, är det möjligen tvärtom.

Socialdemokrater har lätt att ge reformbeslut karaktären av landvinningar på rättighetsområdet. Men egentligen står socialdemokratin, som ett pragmatiskt och

sökande parti, främmande för allt tänkande i absoluta kategorier, som ju rättighetsfilosofin implicerar, och när man av statsfinansiella skäl måste ta tillbaka eller vänta med utlovade reformer, ligger förräderianklagelsen nära till hands, särskilt inom den egna rörelsen. Landsorganisationen, stukad av de centrala löneförhandlingarnas upphörande och sammanbrottet för 70-talets fackliga stormanlopp, kan av denna anledning bli ett plågsamare gissel (läs: Stig Malm) än borgerliga partier som undviker att göra politiska beslut till principalsaker, bortsett från principen att politiken inte ska lägga sig i saker och ting i onödan (och möjligen kristdemokraternas enda fråga i regeringsställning, vårdnadsbidraget). Inte ens äganderätten har, historiskt sett, varit en särskilt helig fråga för borgerliga politiker: hur hade annars gruvbrytning och älvregleringar, bro- och motorvägsbyggen kunnat komma till stånd i stor skala?

SLUT PÅ REFORMER

Socialdemokratins samhälle ger åt var och en och tar i lagom mängd där det kommer åt. Ingvar Carlsson förespråkar samsyn, också där det föreligger starkt divergerande uppfattningar. Någon konfrontationspolitiker är han ej, men han anser att medborgare som kan påräkna förmåner från det allmänna – ”den gemensamma sek-

”En sak blir inte förnuftigare av en fyndig formulering.”

torn” – också måste kunna uppoffra sig för det allmänna, särskilt i lägen när det inte går att leverera förväntad välfärd. Sådana lägen har infunnit sig allt oftare under Carlssons tid vid makten, och då kan det uppstå buller.

Den stora reformperioden i Sveriges moderna historia var ju över med 1958 års pensionsbeslut; barnomsorgen blev sedan det enda politikområde där ny mark bröts av den post-erlanderska politikergenerationen. Men inget förvaltarskap i världen kan vara helt statiskt eftersom verkligheten är ständigt föränderlig. Just pensionsfrågan utgör för övrigt ett gott exempel på hur socialdemokratin, trots ihärdiga försök att misstänkliggöra de senare Fälldin-regeringarnas rätt harmlösa tafsande på

ösa upp brottens man

de allmänna pensionernas så kallade värdesäkring, tvangs att uppge försvaret för ett system som man hade byggt upp så mycket av sin självbild på. Under trycket av låg ekonomisk och hög demografisk tillväxt försvann drygt ett decennium senare allt vad social solidaritet och inkomstgrundad trygghet heter ur den ursprungliga ATP-modellen.

Kvar blev en grundtrygghet, som rör sig mot existensminimum, och till detta lades individuellt fondsparande enligt ett premiebaserat system som hade förkastats och förhånats av den segrande linjens män på 50-talet och tre årtionden framåt. Nu uppstod, märkligt nog, tämligen litet buller. How come? Rörelsen fördes bakom ljuset.

Förloppet har skildrats och tolkats av Urban Lundberg i dennes doktorsavhandling som lades fram i våras, *Juvelen i kronan. Socialdemokraterna och den allmänna pensionen* (Hjalmarson & Högberg, 368 s). Märkligt är också att denna – måste man nog säga – epokgörande omläggning av välfärdspolitiken spelar ingen roll alls i Carlssons tematiskt upplagda bokslut över det egna regementet, i all synnerhet som den begåvade historikern Lundberg har fungerat som ett slags forskningsassistent åt författaren under skrivandets gång. Visst firar den Carlssonska samsynspolitiken många triumfer i memoarboken, det framgår inte minst av redogörelsen för den socialdemokratiska oppositionens motiv och beredvillighet att ingå en krisuppgörelse med Bildt-regeringen efter den samhällsekonomiska kollapsen 1992; men hur ska man då förstå tystnaden om den process som ledde fram till riksdagsbeslutet 1994 om ett i grunden nytt pensionssystem?

SOLOSPEL ELLER SAMÅKNING?

Som den siste av Tage Erlanders pojkar har Ingvar Carlsson betecknats i en boktitel, och arvet efter Erlander sitter onekligen i. Här finns, fastän i mera utslätad form, ett ojande och ett ältande om affärer och personer som kan påminna om den räfst Erlander håller med sig själv och andra i sina dagböcker. Det egna handlaget klandras inte sällan. Statsministerns roll som lagledare betonas, liksom hans lojalitet mot medarbetare som har råkat i svå-

righeter. Det är regeringen som helhet som ska förtjäna folkets förtroende, inte enskilda statsråd som ska förtjäna statsministerns. "Regeringschefen", denna icke-konstitutionella term, uppträder som lyssnare och medlare hellre än som en person den där pekar med hela handen.

I detta tycks Carlsson ha varit en övergångsperson. Redan Carl Bildt, i en ömtålig situation som ledare för en koalitionsministär i minoritet, vågar sig på djärvare utspel och ett större lättsinne. Han talar om en "skapande statskonst" på ett sätt som får pragmatikern från

Erlander-åren att reagera. Carlsson vet att politiken som konstverk och politikerns artisteri har sina baksidor. Som partiledare

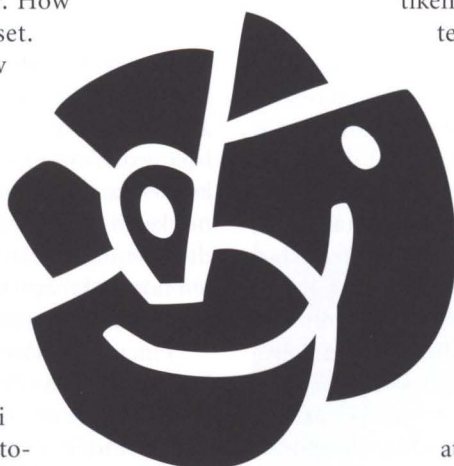
och statsminister har han i tilltagande utsträckning levt på mediernas – den politiska underhållningsindustrins – villkor. Man han gillar det inte; han vill skydda det parlamentariska arbetet från deras ofta nog förhastade interventioner och han har också en integritet som privatperson att värna.

Som någon lysande retoriker kommer Ingvar Carlsson knappast att gå till historien (och talekonsten var, om vi ska vara uppriktiga, inte heller

Erlanders styrka, han behärskade anekdoten och var allmänt sett en demagog). Å andra sidan har han ju inte heller varit någon glappkäft, snarare en smula tillknäppt och korrekt så långt det går i partikampen. Men ur ett längre perspektiv har denna tråkighetsfaktor knappast legat honom i fatet. Man minns honom inte för fadäserna – han drogs dock in i en hel del affärer – utan för den tillit han utstrålade och för den tilltro han satte till politikens specifika uppgift. Den kan inte vara att göra det marknaden gör, fast på annat och sämre vis. Politikens uppgift är maktutövning i helhetens intresse. När man förändrar betingelserna för människors liv, får så litet som möjligt gå sönder. Revolutioner läser, reformer löser upp.

TYSKT INFLYTANDE

Men också om Ingvar Carlsson i sina ledande befattningar – symbolen för ett Sverige under prövningar, från mordet på Olof Palme och det trauma detta utlöste till

den djupgående sanering av statsfinanserna som inled-
des under Carlssons sista år vid makten – upplevde sig
själv som en övergångsperson, så var han också en upp-
brottsman. Tysklands frigörelse ur supermaktsgreppet
fick honom, en tidig och trägen Berlinresenär, snabbt
på nya tankar.

Avståndet till Europa hade för en funktionär inom
svensk socialdemokrati och arbetarrörelse visserligen
aldrig varit särskilt stort. Tvärtom kan man, rentav star-
kare än vad Carlsson själv är benägen att göra, argu-
mentera för att den svenska kontakten med det konti-
nentalta huvudlandet Tyskland aldrig bröts av det ledande
parti- och fackföreningsfolket. Därifrån hämtade man
programmatisk och organisatorisk inspiration från star-
ten; under andra världskriget blev flyktingar från det
tyska språkområdet – socialdemokrater och kommunist-
ter – en naturlig del av den politiska diskussionen i Sve-
rige; under uppbyggnadsåren efter kriget avskärmade
sig svenskarna inte från Europa: i själva verket präglad-
es ju Sverige som tillfälligt och permanent invandrar-
land i hög grad av Europas många kulturer, inte minst
inom arbetarklassen.

Av denna anledning blev kommunismens fall och de
förutsättningar för Europas enande som detta gav inte
någon chockartad upplevelse. Endast en del personer i
den ekonomiska och politiska eliten hade vänt ryggen
åt Europa och hängett sig åt en högst begriplig Amerik-
avurm. Till dem hörde inte Ingvar Carlsson med sina
goda kunskaper i europeiska språk. Hans bekännelse till
europeisk integration låter alldeles äkta och den var
genomtänkt. Att den tog formen av en vilja att ansluta
landet till det som idag är den Europeiska Unionen, beror
naturligtvis på att integrationen tog sig sådan ut. Kon-
struktionen var inte det viktiga, sammanhanget var vik-
tigt. Viljan att delta styrdes inte av personliga aspiratio-
ner: Carlsson var med om att öppna något nytt, men för
egen del innebar hans målmedvetna Europa-politik snar-
are ett fullföljande och en fulländning av ett sällsynt
gediget politiskt värv.

OFFENTLIGA EXCESSER

Självfallet är Ingvar Carlsson också en strukturerens fänge.
Ända från SSU-åren var han en hängiven förkämpe för
den "offentliga revolutionen" – det vill säga föreställningen
om att den offentliga sektorns olika apparater och insti-
tutioner är bättre än andra på att lösa de sociala och i
långa stycken också ekonomiska problem som dyker upp
i det moderna industrisamhället. När välfärden byggs ut,
byggs den offentliga sektorn i lika mån ut. Detta är en
annan del av det erlanderska arvet, i viss mån en ny upp-
laga av den unga merkantilismens oförstådda etatism, vil-
ket den konservative liberalen Eli F Heckscher tidigt lade
märke till. Men det är också under Carlssons sista tid som
det offentliga börjar retardera, med den tilltagande insik-
ten hos makthavarna om att varje social förmån inte är
lika primär för människors välbefinnande i samhället.

I memoarboken reflekterar Carlsson över excesserna i
handhavandet av det som är gemensamt – eller i vart fall
finansieras av oss alla. Han sänker förväntningshorison-
ten och återför något av den tidiga arbetarrörelsens flit-
och sparsamhetsethos till diskussionen. Annars är det
påfallande hur föga de långa historiska förloppen figurerar
i framställningen. Carlsson hänvisar aldrig till en bok om
det förflutna som har betytt någonting för honom. Sam-
tidigt är han befriande saklig och alldeles oberoende av
besvärjelser, drag som var så utmärkande för socialinge-
njörerna som gjorde vad de kunde för att sortera bort det
ovidkommande, och det var förstås en hel del. Ingvar
Carlsson är inte någon som gör "instant politics"; han
överbäger noga, sedan gnetar han sig fram. Tal är till för att
elda, inte skyla över. En sak blir inte förnuftigare av en fyn-
dig formulering. Den som agerar i det offentliga måste
vara utrustad med finurlighet, men för att man ska lyssna
på honom får han inte ge avkall på sin värdighet. När man
tänker noga efter på saken, måste man nog tillstå att Ingvar
Carlsson har lyckats ovanligt väl med båda dessa saker.

Anders Björnsson (andersbjornsson@telia.com) är
frilansskribent.